

Het Hagelkruis

Heemkundekring Barthold van Heessel Aarle-Rixtel

36e jaargang, nr. 2 2019

COLOFON

HET HAGELKRUIS

Informatieblad van Heemkundekring Barthold van Heessel te Aarle-Rixtel. Tijdschrift met artikelen over geschiedenis, archeologie, heemkunde e.a. met betrekking tot Aarle-Rixtel. Verschijnt drie à vier maal per jaar.

Redactie

Contactpersoon: Henk van Beek
Tel.: 0492 381851
h.vanbeek9@chello.nl

Albert Claessen
Angela Willemsen - Huffenreuter

Heemkundekring BARTHOLD VAN HEESSEL

Kouwenberg 37, 5735 GM Aarle-Rixtel
Tel.: 0492 383553
www.heemkameraarlerixtel.nl
heemaarle@outlook.com

Dagelijks bestuur

Voorzitter: Jan Dekkers
Tel.: 0492 381673

Secretaris: Henk van Beek

Penningmeester: Diana van de Laar
Tel.: 0492 384415
IBAN: NL79 RABO 0101 4057 31

Inhoudsopgave

Colofon en voorwoord	2
Bijzondere bomen	3
Een nieuwe schuurkerk	4
Piet van Wetten, een lid, aan het woord	6
Rectificatie	6
Tennisvereniging 'Den Uul', de voorloper van 'De Hut'	7
Aanbouw	7
Mariëngaarde	8
Gapers	11
De schepenbank van Aarle-Beek (4)	12
Informatie heemkundekring en museum	16

Voorwoord

Van de redactie

Hierbij ontvangt u - met een beetje vertraging- de zomereditie van ons Hagelkruis. We hebben weer geprobeerd er een kleurrijke inhoud aan te geven. Ondertussen zijn we bezig met het verzamelen van interessante kopij voor het herfstnummer dat geheel gewijd zal zijn aan 75 jaar bevrijding. Maar voor nu wensen wij u een weldadige zomertijd.

Het Hagelkruis

In de Hooge Akkers vinden we dit hardstenen 14e-eeuws kruis met een archaisch aandoende Christusfiguur. Deze kruisen dienden in die tijd om hagelschade te voorkomen en werden altijd geplaatst op een kruispunt van wegen. Het is het enige bewaard gebleven stenen hagelkruis in Nederland.

Foto voorzijde: *Brabants bont, Keulse fles en oosterse papaver*
© Henk van Beek

Bijzondere bomen

Henk van Beek

Het IVN heeft onlangs een wandelboekje uitgebracht waarmee je in onze dorpskern een 'bomenwandeling' kunt maken. Wanneer je daar gebruik van maakt, zul je ontdekken dat er heel wat verschillende soorten bomen te zien zijn. Eén van de soorten die je niet in het boekje aantreft is de moerbeiboom. Van die soort staan er in Aarle verschillende exemplaren. Een paar daarvan kun je gemakkelijk van dichtbij bekijken, zoals een tamelijk oud exemplaar in de Kerkstraat in de tuin van Henk en Ineke de Hair. Die zie je boven het muurtje achter 'De Couwenbergh' uit komen. Twee andere, jongere exemplaren met afhangende takken staan in het voortuintje van Henk Beniers aan de Kapellaan. Ze hebben beide zwarte vruchten. Daarnaast heb je er ook met rode en witte.

De moerbei komt in onze omgeving van nature niet voor. De zwarte moerbei komt van Zuidwest-Azië en de rode en witte van oostelijk Noord-Amerika. Ik weet dat in de achtertuin van de familie Van Kessel aan de Opstal een zwarte moerbei staat. Op school leerde ik bij aardrijkskunde dat de moerbeiboom vooral gebruikt werd om zijderupsen te kweken. Inmiddels weet ik dat de buxusmot ook wel eens de moerbei bezoekt, maar dat levert geen enkel probleem op. Overigens ben ik er eerlijk gezegd niet rouwig om dat de buxusmot ervoor heeft gezorgd dat menig buxusheg het loodje heeft gelegd. Een dergelijke heg vind ik het schoolvoorbeeld van het 'netheidsyndroom' waar veel mensen kennelijk aan lijden. Bovendien maken die buxussen nu plaats voor allerlei andere planten en struiken en dat komt de biodiversiteit in de (voor)tuintjes ten goede.

Een andere bijzonder boom is de ginkgo. De ginkgo behoort van oorsprong tot de oudste bomenfamilies. Hij kwam in het devoon (zo'n 200 miljoen jaar geleden) voor en wordt gezien als een levend fossiel. De ginkgo wordt ook regelmatig als echt fossiel gevonden. Het geslacht is bijna uitgestorven. Alleen de Japanse notenboom, de ginkgo biloba is er nog steeds. De ginkgo is een naaldboom waarvan de naalden met elkaar zijn vergroeid. In gunstige omstandigheden kan hij wel duizend jaar oud worden. Bij eerdergenoemde Henk Beniers aan de Kapellaan zijn twee (levende) exemplaren te zien.

De twee moerbeibomen met afhangende takken aan de Kapellaan

Een nieuwe schuurkerk

Henk van Beek

Op de kadastrale kaart van 1832 (zie afbeelding) staat de plattegrond van de toenmalige kerkschuur, ook wel schuurkerk genoemd, afgebeeld. Bij de intrede van de reformatie in 1648 mochten de katholieken niet langer hun godsdienst belijden en werden alle kerken in beslag genomen door de protestanten. Vlak na de Franse inval van 1672 kwam hier enige verbetering in en mochten de katholieken weer hun kerkdiensten gaan houden, zij het dat het verboden was dat naar buiten toe zichtbaar te maken en er ruchtbaarheid aan te geven. Toen ontstonden dus de zogenaamde schuilkerken, waarover we in de geschiedenisboekjes kunnen lezen.

Deze schuilkerken werden op het platteland veelal in bestaande (boeren)schuren ondergebracht, of werden deze schuren daar speciaal voor gebouwd. Dit laatste was ook in ons dorp het geval. Zo kwam er een schuurkerk achter de Dorpstraat in de tuin van het pand waarin nu Weltens Bazar is gevestigd. In de archieven vind je over schuurkerken maar weinig informatie. Na naarstig speuren in de archiefbronnen van het BHIC in Den Bosch kwam ik in de archieven van de Staten-Generaal enkele documenten uit 1785 tegen waarin de Aarlese pastoor bij de Staten-Generaal toestemming vraagt voor de bouw van een nieuwe kerkschuur, die de oude vervallen kerkschuur ter plaatse moest gaan vervangen. In dit document wordt een gedetailleerde beschrijving gegeven van de bouw van deze nieuwe kerkschuur. Gezien het 18e eeuwse taalgebruik in deze documenten zal ik hier de beschrijving meer eigentijds weergeven, waarbij voor een Bossche voet 28,7 cm wordt gerekend en voor een Bossche duim 2,87 cm.

De nieuwe kerkschuur krijgt een lengte van 92,5 voet en een breedte van 37 voet en 4 duim;

De hoogte van de zijmuren wordt 10 voet en de korte zijmuren worden eveneens 10 voet hoog;

In iedere zijgevel komen 6 nieuwe 'bolkozijnen' van 6 x 5 voet en 1 kozijn van 6 x 2 voet en 8 duimen. Ieder kozijn heeft 'opendraaiend glas'. (Een bolkozijn is een 'tweelicht', een venster van twee naast elkaar geplaatste ramen van gelijke grootte, gevat in één kozijn);

De westgevel wordt opgemetseld naar 16 voet. In deze gevel komt 1 deurkozijn van 7 x 5 voet met één enkele deur, stenen 'nooren' onder de stijlen en voorzien van een stenen dorpel;

Boven in het deurkozijn het nodige glas "om licht te scheppen";

De gevel aan de oostkant op te metselen tot 16 voet met een houten deurkozijn van 7 x 3,5 voet;

Stenen nooren onder de stijlen en een stenen dorpel. Boven het kozijn komt glas om licht te scheppen;

Binnen in de kerkschuur komt aan de westkant

een portaal van 12 voet en 4 duim met een diepte van 7 voet en 8 duim. Binnen komen twee deurkozijnen van 6,5 x 3 voet en 3 duim;

Boven dit portaal komt eenzelfde portaal, de zogenaamde zangzolder, met houten trap en leuning, eenvoudig zonder snijwerk. Op dezelfde zangzolder een bolkozijn van 6 x 5 voet;

Aan de oostelijke binnenkant van de kerk komt in beide hoeken een kamertje, 9 voet breed en 10 voet lang. Het één dient als sacristie en het ander voor de berging van de kerkornamenten. In de sacristie komt ook een schouwtje;

Beide kamertjes te 'overzolderen' met elk een deur van 6,5 x 3 voet. Achter het groot altaar een muur met elke twee deuren van 6,5 x 3 voet en 3 duimen.;

Tegen deze muur te stellen één groot en twee kleine altaren. Het grote altaar een trap met drie treden en de kleine altaren een trap met twee treden;

Alle drie de altaren krijgen de "nodige beschilderingen, niet kostbaar en elk van een kastje, het zogenaamde tabernakel, voorzien. Eenvoudig en zonder enig beeld- of snijwerk;

In de kerkschuur een nieuwe biechtstoel en een preekstoel met kap en trap, eenvoudig, zonder beeld- of snijwerk;

Een nieuwe communiebank, van de ene tot de andere muur, met een vloer van 7 duim hoog, ook in de beide kamertjes;

De hele kerkschuur te beleggen met blauw gebakken plavuizen;

"Het maken van de nodige kniel- en zitbanken en alle in de tegenwoordige kerkschuur staande, in de nieuwe te plaatsen kerkmeubelen en ornamenten, zonder te worden beschadigd";

In de nieuwe kerkschuur de nodige houten gebinten met al het andere hout- en ijzerwerk tot het vormen van het dak, de stijlen van onderen met stenen "nooren".

Het dak met stro of riet belegd en de vorst met blauwe vorstpannen belegd;

Het beschilderen, niet 'wulfsgewijs' (gewelfd) maar met een zoldering, zonder beschildering, pleisterwerk of andere ornamenten, met vijf luchtgaten;

Alle ramen en deuren voorzien van het nodige sluitwerk;

Het muurwerk buiten voegen en 'volzetten' en van binnen 'volraapen' (= opvullen van holten), daarna met kalk 'overpleisteren' zonder enige ornamenten;

Houtwerk van binnen en buiten met modeste kleuren beschilderen;

De opbouw zal binnen een jaar worden afgerond;

De diensten mogen tijdelijk in een naastgelegen huis of schuur worden gehouden.

De komst van deze nieuwe schuurkerk heeft ertoe geleid dat we in Aarle pas in 1846 een nieuwe kerk hebben betrokken. In 1809 gaf Koning Lodewijk Napoleon de Aarlese katholieken toestemming om de 'grootte kerk' (aan de Laarweg) weer in eigendom te verkrijgen, op voorwaarde dat er ten gerieve van de Aarlese hervormden in Helmond een nieuwe kerk zou worden gebouwd. En aangezien de Aarle-

se katholieken hieraan een bijdrage in de bouwkosten zouden moeten leveren werd hiervan afgezien. Een belangrijke bijkomstigheid was ook dat de Aarlese grote kerk ernstige gebreken vertoonde, terwijl de schuurkerk nog vrij nieuw was. In 1946 werd de huidige Aarlese parochiekerk geopend.

Van de toenmalige schuurkerk is bovengronds niets meer te vinden. Wel heeft Hanneske van den Bogaard een afbeelding gemaakt waarop de Aarlese schuurkerk zou zijn afgebeeld. Echter die tekening is pas gemaakt, nadat de schuurkerk al was afgebroken. De beschrijving in dit artikel en de tekening komen echter niet helemaal met elkaar overeen, zoals het aantal ramen in de zijgevel. Deze ingelijste tekening hangt overigens in ons heemhuis.

De veronderstelling, dat er zich in huize Ter Smisse eerder al een schuurkerk bevond, is zeer waarschijnlijk niet juist. Wel woonde aldaar de toenmalige pastoor.

Piet van Wetten, een lid, aan het woord

Van Rinie Daniels, een van de grote animators van Aan de Wielen, kreeg ik onderstaand artikel van de hand van Piet van Wetten, dat ooit in het clubblad van ADW heeft gestaan. Ook dit soort verhalen is van harte welkom! Typisch Aarles? Het verhaal zegt in ieder geval veel over het karakter en levensstijl van een van onze Aarlese mensen. Ook dát is heemkunde.

Mijn levenloos lid te Lith

Achteraf is het allemaal verklaarbaar en dat niet alleen door de grote vedetten. Het was geen morgen met luisteren naar kinderverhalen, kijken naar kippen, konijn, vogelnesten, kikker in de vijver en de groei van hondsdraf. Het was er een met duf om me heen grijpen - met de wens van tien handen - op het theoretische vertrekmoment. Niet vrij van spot drukte Jan Huibers zijn neus tegen de ruiten en bromde een gebod: "nog 6 of 7 minuten". Twintig minuten later bewoog zich een 4-mansformatie harmonisch vanuit Aarles laatste straatruimte in de mooie dreven van het Aarles Broek: Karel van Baal, Willem Verhoeven, Jan Huibers en mijn lichaam met ontkoppelde ziel.

Toen mijn longmachine het diep inhaleren accepteerde en er langzaam een stevige behoefte was ontstaan om diverse organen te vertroetelen met enige heerlijke slokken, plofte mijn bidon tegen het wegdek. Het micromilieu werd getroffen door een golf chocolademelk. Het kerkje van Vorstenbosch heeft alles goedgemaakt. Wat een heerlijke omgeving. Een fantasievol spel van gebogen en

De Maas bij Lith

rechte lijnen, vooruit- en terugspringende metselwerkvlakken, mooie gaten in de gevels dat alles bekroond met leien dakvlakken. Het is een lust voor het oog, evenals prachtige wilgen, eiken of beuken in het landschap. Mijn ervaring is echter dat al die dingen mooier zijn wanneer niet een aantal vedetten je de snot voor ogen rijdt. Aan hun fietsstijl kleefde naar mijn smaak dat onweerstaanbare verpletterende dat nog wordt versterkt door "langs hun neus weg"-verhalen over een groot mes in de polder. Wij schoven door een groene tunnel, heerlijk beschut, de polder in. Toen het beschutte groen het liet afweten en de tunnelruimte oploste in de grote polderuimte zwegen alle stemmen en mijn bewustzijn werd oncontroleerbaar vernauwd. Het was boven op een dijk dat mijn aandacht weer kon terugkomen doordat zij geprikkeld werd door een grandioos uitzicht over het Maaswater met aanliggende uiterwaarden met hun specifieke begroeiingen. Binnen mijn herwonnen bewustzijn kon ik niet gevoelsmatig vaststellen of mijn geslacht mannelijk of vrouwelijk was. Op de plek waar dat doorgaans vastgesteld kan worden was ieder gevoel uitgebannen. Op dat moment moeten de vedetten hun eerste warme koffie geproefd hebben. Tijdens mijn boterham met koffie zijn er flarden van verhalen binnen gedrongen over afschuwelijke afstanden als de Elfstedentocht, de Ronde van Brabant, de Luxemburgtocht, enzovoort, enzovoort om over Rome maar niet te spreken, want dat zal ik wel verkeerd verstaan hebben. Naar huis was de wind mijn vriend, echter op onbarmhartige wijze werden grote messen gedemonstreerd. Toch moet ik thuisgekomen zijn, want 's middags maakte ik in het dorp de kinderspelen mee. Het was ('n) bevrijding.

Piet van Wetten

Rectificatie

In het artikel over het Kouwenbergs kerkje in het vorige Hagelkruis werden een paar namen onjuist weergegeven. Carla Beekers moet zijn Laura Beekers en Riny Docters van Leeuwen moet zijn Rieky Lekkerkerker - Docters van Leeuwen.

Tennisvereniging 'Den Uul', de voorloper van 'De Hut'

Henk van Beek

Wie meent dat tennisvereniging 'De Hut' de eerste tennisclub van ons dorp is, heeft het mis. In 1929 werd er op Strijpsoord al een tennisbaan aangelegd. Weliswaar ging het hier (aanvankelijk) om een particuliere baan, maar toch. Deze baan werd in dat jaar aangelegd door de familie Raijmakers, een fabrikantenfamilie uit Helmond, die hier haar buitenverblijf had.

De grond waarop de tennisbaan werd aangelegd was in die tijd van de kinderen Rovers, van Martinus Christianus, Antonius Gerardus en Catharina Johanna Maria. Zij lieten in 1928 een woonhuis aan de toenmalige Koppelstraat bouwen, waar later de familie van Vroenhoven en daarna Herman en Tonnie Biemans zijn komen wonen. Sinds kort wonen hier onze leden Stephan Smits en Anne Wouters.

Martinus en Catharina Rovers bleven alle twee vrijgezel. Datzelfde gold voor hun broer Arnoldus, die naar het seminarie in Sint-Michielsgestel is gegaan. Zoals eerder vermeld waren zij eigenaar van de grond waarop de toekomstige tennisbaan zou komen. Aanvankelijk werd hier het recht van opstal gevestigd op naam van de familie Raijmakers. Later zou de familie Raijmakers de grond zelf in eigendom verkrijgen. In 1948 werd tennisvereniging 'Den Uul' opgericht, die vervolgens de baan aankocht. Hopman Slaats was voorzitter en tevens ook penningmeester. Behalve de hopman waren er uiteraard ook andere Aarlese leden, onder wie Maria van Roij (dochter van Michael) en Noud van de Ven.

Onlangs ontvingen we van Hans van Roij een aantal stukken rondom de aankoop van deze tennis-

baan, waaronder een aantal kwitanties. Op de film over Aarle-Rixtel die in 1950 door 'De Klokkengieters' werd uitgebracht, is nog een scène te zien waarin de tennisbaan in beeld wordt gebracht. Inmiddels is de baan verdwenen en lopen er op die plek koeien rond.

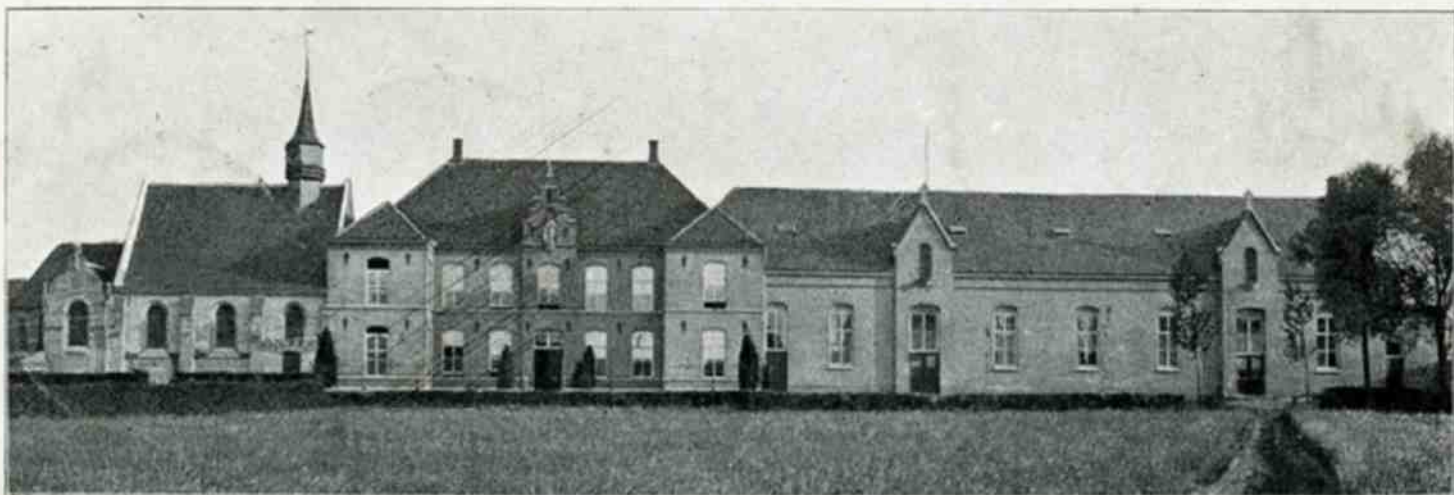

Op 17 december 1964 werd lawntennisvereniging 'De Hut' opgericht, met Noud van de Ven, Piet Wijnker en Marius van Zutphen als dagelijks bestuur. De realisatie van allerlei plannen verliep aanvankelijk maar moeizaam, want de gemeenteraad vond tennis maar een 'elitesport'. Na een vurig pleidooi van toenmalig wethouder Gérard Ebben werd de realisatie van de tennisbanen een feit.

Aanbouw

Er wordt hard gewerkt om de aanbouw aan ons heemhuis zo snel mogelijk te realiseren. De aanbouw is bedoeld om meer ruimte te creëren voor het ontvangen van bezoekers.

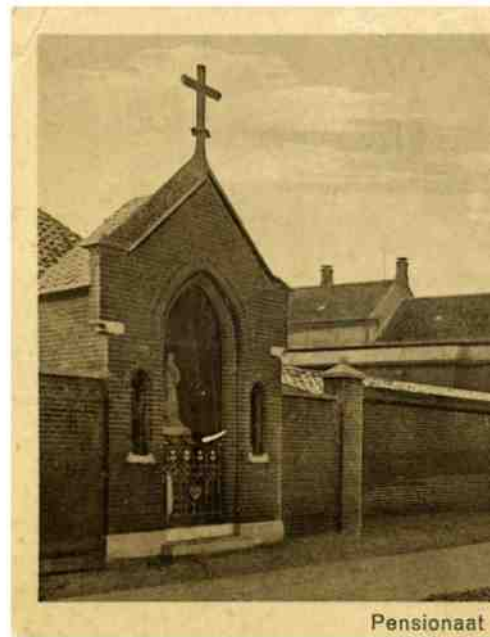

KAPEL EN PENSIONAAT TE AARLE-RIXTEL.

FRANS WOLTERS, BOEKHANDEL HELMOND.

(Toezijde) Pensionaat AARLE-RIXTEL

Pensionaat

Mariëngaarde

Henk van Beek

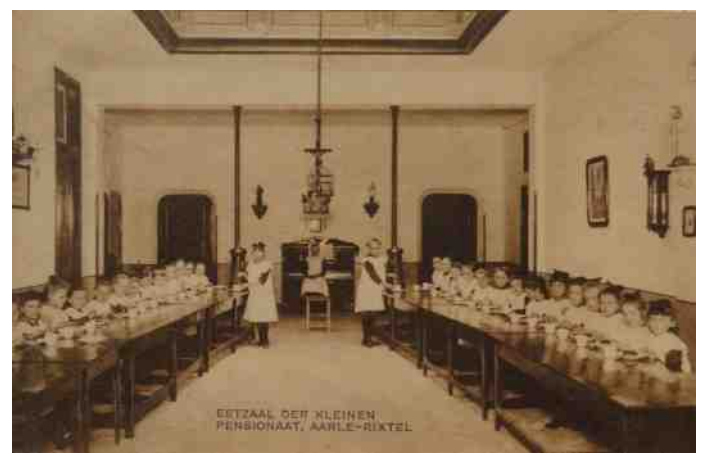
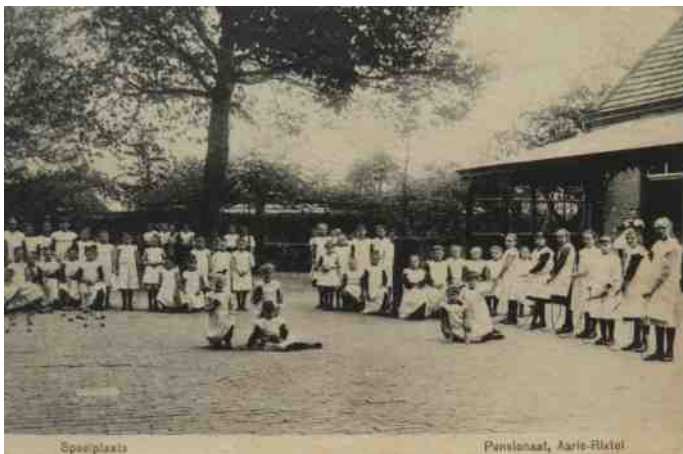
In 1856 werd aan de Bosscheweg het klooster Mariëngaarde gebouwd, als vestiging van de Zusters van Liefde van Tilburg. Op het pensionaat Mariëngaarde aan de Bosscheweg, onderdeel van het gelijknamige kloostercomplex, verzorgden de zusters voor meisjes uit 'de nette burgerstand' lagere schoolonderwijs. Bovendien verzorgden ze voortgezet onderwijs en gaven ze les in taal en handwerken. Zo kon je er als meisje terecht voor lager onderwijs, kon je er de mulo en lager huishoud- en nijverheidsonderwijs (lhno) volgen. Wie lerares wilde worden, kon naar de kweekschool, waar ook taalles en handwerken onderdeel waren van het curriculum. De zusters begonnen er bovendien een bewaarschool.

Aan de zuidzijde werd in 1893 een aanbouw gerealiseerd. Daarna is het complex nog verder uitgebouwd.

Naar school gaan bij deze zusters betekende dat je ook enkele jaren in hun klooster-complex introk. Ouders stuurden hun kinderen bijvoorbeeld naar zo'n opleiding omdat zij geregeld in het buitenland zaten, maar ook omdat kost-scholen vroeger simpelweg in hoog aanzien stonden als plekken waar een degelijke, complete opvoeding werd geboden.

Inmiddels is het grootse deel van het complex gesloopt. Alleen de oorspronkelijke bebouwing van 1865 is bewaard gebleven.

Gapers

Henk van Beek

Onlangs kreeg ik van ons lid Jos van de Kerkhof een artikeltje aangereikt dat is gewijd aan de gaper. Als je de titel leest, moet je niet meteen aan een ambtenaar denken. Ho, ho. Nee, een gaper was (en is) een beeldje van het hoofd van een markant figuur, vaak met een oosters uiterlijk. Hij heeft zijn mond open en vaak steekt ook zijn tong daar uit. Deze gapers zag je met name aan de pui van een drogisterij, die hiermee kenbaar maakte dat er kruiden en andersoortige medicijnen te koop werden aangeboden. De open mond van de gaper duidde erop dat ie een medicijn wilde slikken. Hier en daar, met name in oude binnensteden, kom je nog wel eens zo'n authentieke gaper aan gevels tegen. De meeste zijn echter verdwenen. Op marktplaats worden ze nog wel eens aangeboden.

Maar je hoeft in Aarle niet zoveel moeite te doen er een paar tegen te komen. In de etalage van Peter Raijmakers, aan de Dorpsstraat, staan nog vier ga-

pers te gapen. In 2003 bracht het Kruidvat miniatuur gapertjes uit die je kon verzamelen en later in een mooi kastje kon opbergen. Ze vormen nu een collector's item.

De gaper is te vergelijken met uithangborden of andere uitingen waarmee men de buitenwereld iets duidelijk wil maken. Bij mij tegenover staan twee van deze voorbeelden. Bij Jan van Ganzewinkel staat een gans als windwijzer op het dak en bij de buurman, kapper Willy van Bakel, een windwijzer in de vorm van een kam en schaar. Soms wijzen ze elk in een tegenovergestelde richting. Daar waar gapers zowat uit het straatbeeld zijn verdwenen, is dat met windwijzers beslist niet het geval. Je hoeft er hier in Aarle niet veel moeite voor te doen om een grote verscheidenheid aan deze kleine kunstwerkjes te ontdekken. Met dank aan Karel de Jong, Jan Swaanen, Tiny Janssen en andere creatieve dorpsgenoten!

*Logement De Gaaper in Amersfoort
Tijdens de laatst gehouden Laarbeek-
excursie troffen we in Amersfoort deze
gaper aan op de voorgevel van Lo-
gement De Gaaper. Het is een van
de weinige gapers die nog op zijn
oorspronkelijk plek te vinden is.*

De schepenbank van Aarle-Beek

Berichten uit een ver verleden (5)

Simon van Wetten

In deze aflevering komt u wederom het volle leven van vier eeuwen geleden tegen. Het volle leven? Ja! Brand, een daaruit voortvloeiende opmerkelijke Laarbeekse ruil, een familieraadsel, een filosofie over het woord 'natuurlijk', een gevalletje hypocrisie, het vers houden van eten, een aanwijzing voor mannen die een tweede huwelijk zijn aangegaan, de ellende van negen jaar in bed liggen en de vreugde van vieren-twintig jaar opmeten, in de bak zitten en het wijken van misdadigers. Dát is het volle leven...

Het brandt in Helmond én Erp

In tientallen schepenakten, door de Aarlese en Beekse vroede vaderen in 1590 aan het dure protocollenpapier toevertrouwd, wordt uitgelegd dat de beschreven overeenkomst, verkoop of rentebetaling al tien of twintig jaar geleden is afgesproken en in werking getreden. Maar - staat er dan uitdrukkelijk bij - de originele brief is bij de grote brand in Helmond verloren gegaan en zodoende is een nieuwe bevestiging van de oude afspraak nodig. Misschien werden sommige oude schepenprotocollen van Aarle in Helmond bewaard, in ieder geval zullen de dorpsinwoners hun juridische zekerheid soms ook bij de Helmondse schepenbank hebben gezocht. Het archief van Aarle, Beek, Rixtel en Stiphout werd bewaard in de toren van de Rixtelse kerk. Maar ja, niemand heeft destijds kunnen voorzien dat op 4 juli 1587 ene graaf Hohenlohe, een Duitse legeraanvoerder in Staatse dienst nota bene, in het kader van oorlogse handelingen zowel Helmond als de kerktoren van Rixtel in brand zou laten steken. Uitwijken naar Erp? Ik zou het niet doen...

Marten zoon van Gerardt Martens, zijn zus Peterke en zijn broers Goort en Claes bekennen in augustus 1591 schuldig te zijn aan Henrick Dries van Erp een jaarlijkse rente van 3 gulden uit een huis, hof en erfenis te Beeck op Grijnt, neven erfenis der erfgenamen Henrick Ariaens en erfenis Jacob van Eijndhouts, en van de gemeijnt van Beeck tot de Aa. Al zo'n tachtig jaar geleden is die rente gefundeerd, maar de oude brief is door de tegenwoordige trouble van oorlog te Erp verbrand.

Tja, en dan ga je als wijze schepen en vroede vader nadenken. Je neemt maatregelen. Preventieve maatregelen.

Schepenen Jan Dircx van Duijnhoven en Henrick Jan Marcelis melden dat voor hen is verschenen de secretaris van de schepenbank, Joost Verbeeck, die hen een schepenbrief toont, die genoemde Henrick samen met Claes Peter Thomas als schepenen hebben ondertekend, en ook hebben zij gezien een brief van de prelaat van Floreffe, met diens zegel bezegeld, en zij stellen vast dat beide brieven onbeschadigd en niet in eniger manier gecorrumpeert zijn. Door de vrees - in deze grote trouble der tegenwoordige dagen van oorlog - dat de brieven

door de vijand verbrand zullen worden, wordt besloten dat secretaris Verbeeck de brieven zal kopiëren.

En zo krijgen wij ruim vier eeuwen na dato dankzij twee kopieën zicht op een opmerkelijke ruil! De eerste kopie is uitgebreid en is opgeschreven op 1 december 1587, de tweede kopie is uiterst kort en dateert van 22 januari 1588

Schepenen in Aarle doen condit dat de eerbare mannen Peter Thomassen, Joost Janssen, Jan Sijmons en Jan Frenssen op verzoek van de heer Peter Wisschoven, pastoor te Lieshout, als gemachtigde van de heer prelaat van Floreffe, ter eenre, en meester Joost Verbeeck ter andere zijde, eendrachtelijk visitatie van ettelijke akkers hebben gedaan die horen bij de hoeve op Duijnhoven, een hoeve van het Godshuys van Lieshout.

Genoemde Peter Thomassen, 78 jaar, verklaart altijd hoevenaar op de hoeve Duijnhoven geweest te zijn, en ook president te Lieshout. Joost Janssen, omtrent 50 jaar, schepen te Lieshout, is teulman en hoevenaar geweest op de hoeve. Jan Frenssen, 32 jaar, is er ook hoevenaar geweest, en Jan Sijmons, 50 jaar, een eerbaar en rijk man (de beden en schattingen van Aarle en Rixtel bewijzen dat), is hoevenaar van een hoeve in eigendom van het OL-V-Broederschap te 's-Hertogenbosch, in de nabijheid van hoeve Duijnhoven gelegen. Zij verklaren dat de akker genoemd de Steenacker, omtrent Duijnhoven gelegen, toekomstige de voorschreven meester Joost Verbeeck, zeer goed en profijtelijk is, beter dan ettelijke andere akkers van het voorschreven Godshuys van Lieshout. Ze hebben allemaal die akker in teuling gehad, en met hen ook Jan Gerarts zaliger gedachte, de hoevenaar voordat Jan Frenssen op Duijnhoven kwam. Het gaat ook over het belendende heijtveld; daarvan valt óók goede grond te maken.

Er wordt vervolgens geruild. Meester Joost krijgt van genoemde heer Peter, met consent van de prelaat, een akker te Aarle aangeboden, gelegen omtrent de kerk, genoemd de Braeck, 3 lopense min 13 roijen groot, neven erfenis Henrick Gerits van de Laer, erfenis Jan Delis Stenssens, de weg van de kerk naar het Laer en de weg gaande van Opstal naar het Laer. Nog een akker tegen de Braeck aanliggend, 3 lopense + 14 roeden groot, neven erfenis Jan Willem Gerits, erfenis der erfgenamen Henrick

Willems van Roijacker, een weg in de Ackeren en de weg van de kerk naar het Laer. Nog een akkertje, 1 lopense min 2 roijen groot, neven erfenis Goort Henricx van Cauwenberch en de erfgenamen Henrick Willems van Roijacker, erfenis der vicarie van Aerle en de weg van de kerk naar het Laer. Nog een zandachtige akker omtrent de Aerlese molen gelegen, neven erfenis der erfgenamen jonker Rutgaer van Beckel, heer geweest tot Nuenen en Tongelre, en erfenis der erfgenamen Goort Martens, erfenis jonker Joris van Eijndhouts en de weg gaande van de molen naar het Hagelcruijs. Daar geeft Joost dus de Steenacker, 8 lopense + 1 roije groot, terug, inclusief het ernaast liggende heijtveld, ruim 5 lopense groot. Joost heeft dat land verkregen in een erfmingeling tegen zijn neef Joost Jan Verbeeck. Belenders zijn Ardt Willem Gijsbrechts van der Asdonck, erfenis Ardt Ariens, erfenis van het OL-V-Broederschap in Den Bosch, en het heijtveld neven erfenis Goort van Duijnhoven.

(De tweede kopie)

Wij, Gielis Daischeldt, abt van Floreff, bevestigen kennis te hebben genomen van de voorschreven erfmingeling, de getuigenverklaringen omtrent de kwaliteit van de te verwerven grond gelezen te hebben, en hebben daarom de erfmingeling gelau-deerd en geaprobeerd.

Maar natuurlijk

Bij de belending van een sille beemd genaamd de Schoodonck worden de erfgenamen Dirck Mathijs, Barbara weduwe Henrick de Gruijter, Delijs van Strijbosch en Anna, natuurlijke dochter van Dirck Lamberts genoemd. Een natuurlijk kind... De vader en moeder waren dus niet getrouwd. U trekt nog geen drie haren van uw linker wenkbrauw omhoog, maar vierhonderdvijftig jaar geleden was dit een onge-

makkelijk, netelig en soms zelfs penibel probleem. Zo'n kind was onwettig, onecht, een bastaard, en stond vanaf het begin van zijn of haar leven tegenover een muur van afwijzing, buitensluiting, misprijzen en vernedering. Daarom ben ik blij dat hier de term 'natuurlijk' wordt gebruikt, dat klinkt heel wat beter dan die andere aanduidingen. Want er is toch niets natuurlijker dan het verwekken van een kind? Dat bent u natuurlijk wel me mij eens.

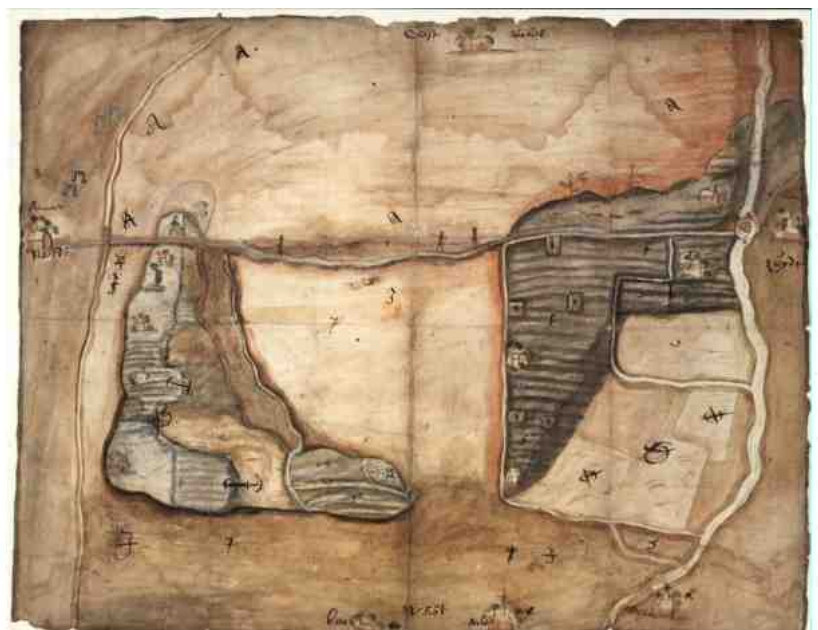
Raadsel

't Is weer eens wat anders dan uw dagelijkse kruiswoordpuzzel. Ik nodig u uit de familierelatie te ont-felen die in een mededeling zit verstopt over de herkomst van een rentebetaling, in mei 1591. Die rente komt voort uit de erfdeling van de kinde-ren van Henrick van Roijecker, "van welke Henrick de moeder van de vrouw van Jan Jacobs een dochter was." Puzzelen maar!

Gotspe

Ik moet als rechtgeaarde (halve) Gemertenaar toch even gniffelen. Goed, ik barst van de voorou-ders uit Aarle-Rixtel, dus ik ben tegelijkertijd redelijk objectief, maar hier laten die van Aarle zich wel een beetje kennen. We zitten midden in de periode dat elke Gemertse viervoeter die het waagt de Snelle Loop over te steken, door de schutters van Aarle of Beek wordt gearresteerd en pas tegen de overhan-diging van zeven-en-een-halve stuiver weer aan de rechtmatige eigenaar wordt teruggegeven. Rond die kwestie over de schutsom speelt al sinds 1539 de Strijd om de Snelle Loop, met rechtszaken voor de Raad van Brabant in Brussel, scheldpartijen, po-gingen tot moord en doodslag, een gijzeling en zeer boze lieden aan de twee oevers van het roem-ruchte riviertje. Maar nu - we schrijven het jaar 1591 - nodigt het corpus van Aarle, Beek en Rixtel

Deze kaart is opgemaakt bij een proces over een grensconflict tussen Gemert, Aarle, Beek en Rixtel. Van dit proces zijn veel archiefstukken be-waard gebleven. Het proces ging over de grens van het grondgebied, het onderhoud van de gemeen-schappelijke wal of gracht in het Broek en over de boete als het vee naar de verkeerde kant liep.

het vee van Gemert uit om dat zes keer groenere gras van het Broekland op te komen vreten. Uiteraard moet daar iets tegenover staan - de dorpskas verft een dieprode kleur - maar toch is het een regelrechte gotspe: op het hoogtepunt van de ruzie over Gemerts vee dat uitdagend Aarles gras ligt te herkauwen, wordt datzelfde Gemerts vee min of meer vrijwillig naar hier gehaald...

Wij, jonker Jacob Oudart, heer tot Aerle-Beeck, Rixtel een Stiphout, Johan Michiels Coolen, Roldolff van Cauwenberch, Wilhem Michiels, Sebastiaen Dircx van de Vijffeiicken, Nycolaes Peters en Wilhem Goessens, schepenen der heerlijkheden van van Aerle, Beeck en Rixtel, Peter Cocx, Joachim Wouters, Hoebert Peters en Johan Cornelis, borgemeesters, Andries Michiels, Laureijns Cuijpers, Ardt Jan Yeuwens, heiligegeestmeesters, Joost Joosten, Lenardt Janssen, Wilhem Goessens en Jan Dircx van de Vijffeiicken, kerkmeesters, jonker Peter van Eijck, jonker Jorijs van Eijndhouts, jonker Jacob van Eijndhouts en meer andere van de notabelste ingezetenen, zij allen representerende het corpus der voorschreven heerlijkheden, doen condt eenenyegeelijcken dat wij bij goede deliberatie en raad, in zeer grote nood vanwege de tegenwoordige inlandse oorlog, hebben uitgegeven en laten bescharen ons Broek, met een zekere hoeveelheid beesten, aan zekere personen tot Gemert, namelijk Henrick Cremers, die er twee paarden mag weiden, tegen de betaling van 40 gulden, en Lenardt Dielis en diens zoon Lenardt, ook twee paarden, en Willem Daems van Houdt, ook twee paarden, en Jan Goorts van Cuijck en Andries Ardts van de Wijnboom en Thomas Cremers, allen steeds twee paarden, voor de somma van 40 gulden. Dit voorrecht is erfelijk en de paarden moeten gebrandmerkt en dus herkenbaar zijn. Goyart Lenarts en Gorijs Dircx mogen samen achttien beesten - koeien en andere dieren - en vier paarden het Broek op sturen, en daarvoor overhandigen zij eenmalig 300 gulden.

Eindelijk volwassen

Zo ergens tussen je vierentwintigste en vijftwintigste ben je volwassen. Dat althans is de algemene opvatting in de 16e eeuw. Het is een moment om naar uit kijken.

Op heden is voor de schepenen verschenen Henrick Jan Dircx en hij heeft zijn momboiren zeer bedankt. Hij verklaart dat hij tot zijn mondige dagen en volle verstand is gekomen en dat hij begeert zijn goederen zelf te regeren. Zo gezegd en gedaan hebbende sluit hij vervolgens een contract met Michiel Everarts aangaande een eerdere verkoop van goederen door Henrick en zijn momboiren aan Michiel. Henrick vest (bevestigt) alsnog deze verkoop. Michiel betaalt voor de vriendelijke geste te Lichtmisse naastkomende 24 gulden. Het is de bedoe-

ling dat Henrick dat geld zelf komt ophalen, anders hoeft Michiel het niet te betalen. Bij de transactie horen ook nog twee broden.

Blijft dat eten wel goed?

Anneke heeft geërfd. Dat is mooi. Vijftig gulden heeft tante Joostgen aan haar vermaakt. Alleen, Anneke krijgt dat bedrag in kleding en mondkost uitgekeerd. En ook nog eens via via. Dat doet toch afbreuk, zeker ook aan de versheid van het aangeleverde eten...

De Aarlese schepenen getuigen dat Anneke dochter van Dirck Vrancken van 's-Hertogenbosch heeft bekend betaald en ten volle voldaan te zijn door de kinderen en erfgenamen van wijlen Joostgen Vrancken, weduwe van Willem Gobels, de tante van Anneke, aangaande 50 gulden die Joostgen in haar testament aan Anneke had vermaakt. Betaling is geschied in de vorm van mondkost en kleding voor Anneke, via de tussenpersonen Willem Wels en Arndt Jansen van Vlijmen, door de handen van jonker Peter van Eijck aan Wijnandt Henricx te Beeck, zo heeft Anneke bevestigd.

Voorwif

Uw vrouw is gemiddeld genomen niet blij als u haar aanduidt als "mijn wijf". Het klinkt inderdaad grof en banaal tegelijk, het is achterbuurtjargon. Maar een half millennium geleden lag dat anders. Een "wijf" was net zoveel waard als een "huisvrouw", een term die nu ook niet met onverdeeld enthousiasme door uw eega zou worden geïncasseerd. Ach, de Engelsen vinden "wijf" nog steeds een prima woord. En een voorwif? Dat is uw eerste vrouw, ervan uitgaande dat u inmiddels een tweede vrouw heeft.

Jacob Peters heeft verkocht aan Dirck Jan Lathouwers een erfelijke losrente van 6 gulden jaarlijks, die hem aanverstorven is van Lijске zaliger, zijn eerste vrouw, dochter van wijlen Claes Willems, uit een stuk land en weiveld te Beeck op Donckervoort neven erfenis Goort Eijnter en erfenis Dirck Pouwels, erfenis der erfgenamen Willem Umans en de gemeijnstraet.

De oorspronkelijke brief is in Aerle opgemaakt op 1 maart 1562. Met een bepaling aangaande de mogelijke situatie dat de vrienden (lees: familie) van zijn "voorwif" het recht op die rente zouden pretenderen, omdat het kind van Jacob ook gestorven is. Die situatie is niet ondenkbaar, want de nalatenschap van Jacobs eerste vrouw is aan hem slechts in tochtrecht - vruchtgebruik - toegefallen; het erfrecht is voor zijn kind. Maar als dat kind komt te sterfen, voor wie is de nalatenschap dan? Voor de vader, of voor de familie van de overleden vrouw? Rijdende rechtters zijn er in de 16e eeuw nog niet...

Een ongeluk komt nooit alleen

Je huis afgebrand, je vrouw gehandicapt. Is één van die twee narigheden niet genoeg?

Op heden, de 10e januari 1592, heeft Sebastiaen Dircx van Vijfeijcken voor de Aerlese schepenen verklaard, op de eed bij het aanvaarden van zijn officie gedaan, dat hij omtrent vier jaar geleden samen met medeschepenen Jan Dircx van Duijnhoven verschenen is bij Jan Evert Goorts, in het huis waar deze toen woonde omdat zijn eigen huis was afgebrand - en zijn vrouw Geertruije was impotent; zij konden niet of bijna niet de kost verdienen.

Zij hebben toen hun bezittingen op de langstlevende gezet en toch een vorm van pensioen kunnen regelen.

Jan Evert Goorts als man en momboir van Geertruijt bekent dat hij op 30 december 1591 heeft verkocht de erfenis die hij en zijn vrouw te Aerle hadden, omdat hij niet de kost kan verdienen en zijn vrouw al meer dan negen jaar in bed gelegen heeft. Zij moet gedragen worden. De koper is Adriaen Delis Gerits en hij zal het echtpaar zolang zij leven 65 gulden per jaar uitkeren. Het huis met 7 lopense grond staat en ligt in 't Loecken. Het huiske waar Jan nu woont, met 8 roijen hof, komt na de dood van Jan en Geertruijt óók aan Adriaen toe.

Jonker Claes zit in de bak

Een mooi baantje! De landerijen in de Elshorst opmeten, bijna een kwart eeuw lang. Maar ja, aan alles komt een eind. De oude mevrouw van Rixtel is dood en haar zoon is noodgedwongen afwezig.

Dirck Pouwels van Boort, oud omtrent 65 jaar, getuigt op 26 augustus 1592 op verzoek van Thomas Dircx, en onder de eed afgenomen door schout Jacob van Eijndhouts, dat hem wel kennelijk is dat zaliger vrouwe Barbara van Poelgeest, vrouwe tot Rixtel, hem diverse keren heeft verklaard dat Thomas Dircx twee bunder beemd had beleend, elk voor 250 gulden, gelegen tot Rixtel in de Elshorst. Dirck kan het weten, want hij heeft wel vierentwintig jaar de landerijen in de Elshorst opgemeten. Een en ander is wat moeilijk inbaar geworden toen de zoon van de vrouwe, jonker Claes, gevangen zat in Maastricht.

Ziektekosten

U meent dat de premie van uw ziektekostenverzekering te hoog is? Peter van Duijnhoven junior had er grág een gehad. Zijn broers en zusters erven zijn nalatenschap, maar de erfenis bestaat vooral uit schulden. Daarom verkopen Mathijs, Jacob en

Mechtel een stuk land en groesveld in de Vossenhoel. Ze geven er netjes een reden bij op.

“Wij hebben dat land uit kracht van testament de dato 5 februari 1592 gemaakt door Peter Peter Dircx van Duijnhoven, onze broer, verkocht. Het komt uit de nalatenschap van Peter, maar we moeten het verkopen vanwege de vele schulden door de lange ziekte die voorafging aan Peters overlijden. Hij heeft toen véél verteerd.”

Kinderen verwekken

Stel: iemand vraagt aan u waarom u kinderen verwekt. Uw antwoord ligt vast en zeker ergens op de lijn die getrokken kan worden tussen het banale “omdat ik dat zo’n prettige bezigheid vind” tot “wij waren zó aan kinderen toe.” Lees in het testament van Dirck Lamberts - bij het opmaken van een dergelijk document krijgt men nu eenmaal iets levensbeschouwelijks over zich - welk antwoord hij op 25 maart 1591 op de gestelde vraag gaf.

Voor de schepenen van Aerle is verschenen Dirck Lamberts, krank van lichaam, maar zijn verstand wel machtig, zoals iedereen die hem aanschouwt kan zien. Hij heeft zijn testament gemaakt. Hij herroept alle eerder gemaakte testaments en codicillen en wenst dat zijn lichaam in gewijde aarde zal worden begraven. De patroon van St. Jan te Den Bosch, de vier biddenorden, de pastoor en de koster krijgen allen een stuiver.

Verder vermeldt Dirck dat hij “door de broosheid van zijn lichaam” vier natuurlijke kinderen heeft verwekt (aha, dát is de reden) bij twee diverse personen, waarvan de eerste Marike is genaamd. Zij is een dochter van wijlen Dirck van Roijecker, en hun gezamenlijke dochter heet Anneke. Bij een andere Marike, dochter van wijlen Claes Cleijssen, heeft hij drie kinderen, te weten Marike, Heesken en Lambert.

Aan Anneke vermaakt hij om Godswil en andere hem moverende redenen 175 gulden uit zijn stokgoederen te Bakel, Beek en elders gelegen. Ook de andere drie nog kleine kinderen krijgen ieder 175 gulden, waarmee zij opgevoed en onderhouden kunnen worden. Hun moeder Marike krijgt eveneens geld, maar moet dan wel de uitvaartkosten betalen. De zuster van Dirck, namelijk Jenneke, en de kinderen van zijn broer Geveraert, worden staaksgewijze toebedeeld, eventueel vermeerderd met het geld dat Anneke heeft gekregen, mocht zij vroegtijdig overlijden.

Opdat zijn kinderen niet zullen vergaan van de armoede, wordt aan Jacob van Eijndhouts en Bastiaen Dircx gevraagd op een goede uitvoering van het testament toe te zien.

Heemkundekring Barthold van Heessel

De kring is opgericht in 1952 en stelt zich ten doel het bevorderen in brede kring van de belangstelling voor en de kennis van eigen streek, volk en gebruiken en van heemkundig waardevolle overblijfselen uit vroeger tijden. Om dit doel te realiseren kent de

heemkundekring de volgende werkgroepen:

monumenteneducatie

lezingen/cursussen

fotowerkgroep

redactieraad Het Hagelkruis

dorpswandelingen

genealogie

bibliotheek/archief

Heemhuis Barthold van Heessel

Ons heemhuis bevindt zich aan de Kouwenberg 37. Het voorhuis kan men gratis bezoeken. In 'de goei kamer' staat de koffie of thee voor u klaar. Ook hebben we een gezellig buitenterras. Het museumgedeelte omvat collecties met verschillende thema's, die elkaar periodiek afwisselen.

Openingstijden

zondagmiddag: 14:00 -17:00 uur

woensdag: 9:30 - 12:00 uur, 14:00 - 17:00 uur, 19:30 - 22:00 uur

Let op: in juli en augustus is het heemhuis niet open op de woensdagavond.